

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

رساله دکتری

توسیع هنری نمادهای گیاهان در شعر فارسی

از

اسمعیل نقدی

استاد راهنما

دکتر فیروز فاضلی

بهمن ۱۳۹۱

دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

توسیع هنری نمادهای گیاهان در شعر فارسی

از

اسمعیل نقدی

استاد راهنما

دکتر فیروز فاضلی

استادان مشاور

دکتر علی رضا نیکویی

دکتر محرم رضایتی

بهمن ۱۳۹۱

تقدیم به

روان پاک مادر فداکارم که افول مهر وجودش به درازنای عمری
در سوکم نشانده است.

من لم يشكر الناس لم يشكر الله

با سپاس از ایزد مَنان، قابل ذکر است که پایان نامه‌ی حاضر حاصل تلاش‌های پیگیر استادان بزرگوار و یاران صمیمی، دکتر فیروز فاضلی، دکتر علی‌رضا نیکویی و دکتر محرم رضایتی بوده‌است. استاد بزرگوار، جناب دکتر فیروز فاضلی با اشراف علمی وافر خویش و نیز آگاهی از جهت‌مندی‌های ذوقی بنده، هدایت رساله را حتی از انتخاب عنوان رساله تا کنون بر عهده داشته‌اند که از زحمات ایشان تشکر می‌نمایم. استادان گرامی، جناب دکتر علی‌رضا نیکویی و جناب دکتر محرم رضایتی با دقت و وسواس علمی و ادبی، و نیز صبر و متانت طاقت‌فرسای خویش، در طی مسیر طولانی و زمان‌مند تهیّه و تدوین رساله، با راهنمایی‌های سودمند و به موقع، مشفق‌تر از هر برادر دلسوزی یاری‌گرم بوده‌اند که از بذل مساعی بی‌دریغشان صادقانه سپاسگزارم.

در ادامه، تشکری ویژه دارم از سه عزیز دیگر که در امر تدوین و تکمیل رساله، سهم به‌سزایی بر عهده داشته‌اند: یکی دوست فرزانه‌ام، جناب سعید گلناری که در دسترس قرار دادن منابع مورد نیاز و بیان نکات ارزشمند، حق بزرگی بر گردنم دارد و دیگر مهندسان عزیز، محمدعلی و زهرا نقدی که با دقت و تلاش مداوم خود، در تنظیم نهایی کارهای رایانه‌ای پایان‌نامه رنج‌های فراوانی بر خود هموار نموده‌اند.

در پایان از داوران محترم که زحمت قرائت و داوری رساله را تقبل فرموده و نیز همه‌ی عزیزانی که در بهبود کمی و کیفی رساله قدمی برداشته‌اند، به دیده منت دارم. امیدوارم این بضاعت مزجات، توشه‌ای هرچند ناچیز بر میراث فرهنگ دیرپای این آب و خاک افزوده باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۱	بیان مسئله و ضرورت تحقیق
۳	اهداف تحقیق
۳	روش پژوهش و قلمرو تحقیق
۴	سؤال‌های تحقیق
۴	فرضیه‌های تحقیق
۴	پیشینه‌ی تحقیق

فصل اول

۵	تعاریف و کلیات
۶	۱-۱- چپستی زبان
۹	۱-۲- توسیع زبانی
۱۲	۱-۳- چپستی هنر
۱۲	۱-۳-۱- مفهوم لغوی هنر
۱۲	۱-۳-۲- مفهوم اصطلاحی هنر
۱۸	۱-۴- توسیع هنری
۲۰	۱-۵- زیبایی‌شناسی و هنر
۲۶	۱-۶- نماد (symbol)
۳۳	۱-۷- اسطوره‌ی زادن انسان از گیاه و روییدن گیاه از انسان

۳۶	جنبه‌های نمادین گل‌ها و گیاهان
۳۷	۱-۲- مبانی نظری تحقیق در گل‌ها و گیاهان
۳۹	۱-۲-۱- عقاید مختلف در باره‌ی گل‌ها و گیاهان
۴۰	۱-۲-۲- سرگذشت گل‌ها
۴۱	۱-۲-۳- گل‌ها و گیاهان در دین
۴۲	۱-۲-۴- گل‌ها و گیاهان در فولکلور
۴۳	۱-۲-۵- گل‌ها و گیاهان در اساطیر
۴۳	۱-۲-۶- لطافت در گل‌ها و گیاهان
۴۴	۱-۲-۷- شکل در گل‌ها و گیاهان
۴۵	۱-۲-۸- مکان گل‌ها و گیاهان
۴۵	۱-۲-۹- طعم و مزه در گل‌ها و گیاهان
۴۶	۱-۲-۱۰- رنگ در گل‌ها و گیاهان
۴۶	۱-۲-۱۱- جنس گل‌ها و گیاهان
۴۷	۱-۲-۱۲- بو در گل‌ها و گیاهان
۴۷	۱-۲-۱۳- تصویرسازی در گل‌ها و گیاهان
۴۸	۱-۲-۱۴- تفاوت ذهنیت در تصویرسازی‌ها
۴۸	۱-۲-۱۵- مقایسه‌ی کاربردی گل‌ها و گیاهان در ادبیات کلاسیک و معاصر
۵۰	۱-۲-۱۶- نگاهی کلی به گل‌ها و گیاهان
۵۲	۲-۲- فرهنگواره‌ی گل‌ها و گیاهان
۵۲	۲-۲-۱- آبنوس
۵۳	۲-۲-۲- آذرگون/آذریون
۵۳	۲-۲-۳- آلاله
۵۳	۲-۲-۴- ارزن

- ۵۳..... ارس-۵-۲-۲
- ۵۴..... اطلسی-۶-۲-۲
- ۵۴..... ارغوان-۷-۲-۲
- ۵۵..... افرا-۸-۲-۲
- ۵۶..... افاقیا-۹-۲-۲
- ۵۷..... اقحوان-۱۰-۲-۲
- ۵۷..... انار-۱۱-۲-۲
- ۵۹..... انجیر-۱۲-۲-۲
- ۵۹..... انگور/ تاک-۱۳-۲-۲
- ۶۵..... بابونه-۱۴-۲-۲
- ۶۶..... بادام-۱۵-۲-۲
- ۶۷..... بادرنگ-۱۶-۲-۲
- ۶۸..... بان-۱۷-۲-۲
- ۶۹..... بقم-۱۸-۲-۲
- ۶۹..... بلسان-۱۹-۲-۲
- ۶۹..... بوته-۲۰-۲-۲
- ۶۹..... بوستان افروز/بوستان افروز-۲۱-۲-۲
- ۷۰..... به/بهی/آبی-۲۲-۲-۲
- ۷۱..... بهار-۲۳-۲-۲
- ۷۱..... بنگشه-۲۴-۱-۲
- ۷۳..... بید-۲۵-۱-۲
- ۷۵..... پرتقال-۲۶-۲-۲
- ۷۵..... پسته-۲۷-۱-۲
- ۷۶..... پنبه-۲۸-۲-۲

۷۷ پودنه/پونه	۲-۲-۲۹
۷۷ پیچک	۲-۲-۳۰
۷۷ تاک/مو	۲-۲-۳۱
۷۷ پیلگوش	۲-۲-۳۲
۷۷ تال	۲-۲-۳۳
۷۸ تباشیر	۲-۲-۳۴
۷۸ تمر هندی	۲-۲-۳۵
۷۸ تمشک	۲-۲-۳۶
۷۸ توت	۲-۲-۳۷
۷۹ جلنار/گلنار	۲-۲-۳۸
۷۹ جو	۲-۲-۳۹
۸۰ چنار	۲-۲-۴۰
۸۰ چینی	۲-۲-۴۱
۸۱ حنا	۲-۲-۴۲
۸۲ حنظل	۲-۲-۴۳
۸۲ خار	۲-۲-۴۴
۸۳ خجسته	۲-۲-۴۵
۸۳ خرزهره/دفلی	۲-۲-۴۶
۸۴ خشخاش	۲-۲-۴۷
۸۵ خیری	۲-۲-۴۸
۸۵ خیزران	۲-۲-۴۹
۸۶ درخت	۲-۲-۵۰
۹۱ دستنبو	۲-۲-۵۱
۹۱ روین/روناس	۲-۲-۵۲

۹۱ ریحان -۵۳-۲-۲
۹۴ ریواس /ریباس -۵۴-۲-۲
۹۴ زبان -۵۵-۲-۲
۹۴ زرنگ -۵۶-۲-۲
۹۵ زریر -۵۷-۲-۲
۹۵ زعفران -۵۸-۲-۲
۹۶ زنبق -۵۹-۲-۲
۹۶ سبزه -۶۰-۲-۲
۹۷ سپیدار -۶۱-۲-۲
۹۷ سدر / سدره -۶۲-۲-۲
۹۸ سرو -۶۳-۲-۲
۱۱۳ سنبل -۶۴-۲-۲
۱۱۴ سمن -۶۵-۲-۲
۱۱۴ سنجد -۶۶-۲-۲
۱۱۵ سوری -۶۷-۲-۲
۱۱۵ سوسن -۶۸-۲-۲
۱۱۷ سیب -۶۹-۲-۲
۱۱۹ شاتوت -۷۰-۲-۲
۱۱۹ شاهسپرم -۷۱-۲-۲
۱۱۹ شب بو -۷۲-۲-۲
۱۲۰ شبدر -۷۳-۲-۲
۱۲۰ شبرم -۷۴-۲-۲
۱۲۰ شقایق -۷۵-۲-۲
۱۲۲ شکوفه -۷۶-۲-۲

۱۲۲ شمشاد - ۷۷-۲-۲
۱۲۳ شمعدانی - ۷۸-۲-۲
۱۲۳ شنبلیله - ۷۹-۲-۲
۱۲۴ صندل / چندن - ۸۰-۲-۲
۱۲۵ صنوبر - ۸۱-۲-۲
۱۲۶ طاووسان - ۸۲-۲-۲
۱۲۶ طوبی - ۸۳-۲-۲
۱۲۷ عبهر - ۸۴-۲-۲
۱۲۷ عبیر - ۸۵-۲-۲
۱۲۷ عفار - ۸۶-۲-۲
۱۲۷ عنصل - ۸۷-۲-۲
۱۲۷ عود - ۸۸-۲-۲
۱۲۸ غالیه - ۸۹-۲-۲
۱۲۹ غضا - ۹۰-۲-۲
۱۲۹ فلفل - ۹۱-۲-۲
۱۲۹ قارچ - ۹۲-۲-۲
۱۲۹ قرنفل - ۹۳-۲-۲
۱۳۰ قیسی - ۹۴-۲-۲
۱۳۰ کاج - ۹۵-۲-۲
۱۳۱ کافور - ۹۶-۲-۲
۱۳۲ کاه - ۹۷-۲-۲
۱۳۲ کتان - ۹۸-۲-۲
۱۳۳ کدو - ۹۹-۲-۲
۱۳۳ گردو - ۱۰۰-۲-۲

۱۳۴ گل ۱۰۱-۲-۲
۱۵۱ گلابی ۱۰۲-۲-۲
۱۵۱ گل بسدی ۱۰۳-۲-۲
۱۵۲ گل حمری ۱۰۴-۲-۲
۱۵۲ گل خمری ۱۰۵-۲-۲
۱۵۲ گل خودروی ۱۰۶-۲-۲
۱۵۲ گل دورنگ ۱۰۷-۲-۲
۱۵۲ گل دوروی / دوآتشه ۱۰۸-۲-۲
۱۵۲ گل رعنا ۱۰۹-۲-۲
۱۵۳ گل زرد ۱۱۰-۲-۲
۱۵۴ گل سپید ۱۱۱-۲-۲
۱۵۵ گل سرخ ۱۱۲-۲-۲
۱۵۶ گل کامکار ۱۱۳-۲-۲
۱۵۶ گل گلاب ۱۱۴-۲-۲
۱۵۶ گل مورّد ۱۱۵-۲-۲
۱۵۷ گلنار/جلنار ۱۱۶-۲-۲
۱۵۸ گل یخ ۱۱۷-۲-۲
۱۵۸ گندم ۱۱۸-۲-۲
۱۵۹ گندنا ۱۱۹-۲-۲
۱۶۰ گیاه ۱۲۰-۲-۲
۱۶۲ لادن ۱۲۱-۲-۲
۱۶۲ لاله ۱۲۲-۲-۲
۱۶۲ ۱-۱۲۲-۲-۲ مفهوم لغوی و هنری لاله
۱۶۴ لبلاب ۱۲۳-۲-۲

۱۶۴۱۲۴-۲-۲-مرجان
۱۶۵۱۲۵-۲-۲-مرخ و عفار
۱۶۵۱۲۶-۲-۲-مغیلان/مّ غیلان
۱۶۶۱۲۷-۲-۲-مورد
۱۶۶۱۲۸-۲-۲-مهرگیاه
۱۶۷۱۲۹-۲-۲-مینا
۱۶۸۱۳۰-۲-۲-نارنج
۱۶۸۱۳۱-۲-۲-نارون
۱۶۹۱۳۲-۲-۲-نخل
۱۷۱۱۳۳-۲-۲-نرگس
۱۷۵۱۳۴-۲-۲-نسترن
۱۷۶۱۳۵-۲-۲-نسرین
۱۷۷۱۳۶-۲-۲-نی
۱۷۹۱۳۷-۲-۲-نیشکر
۱۸۰۱۳۸-۲-۲-نیلوفر
۱۸۵۱۳۹-۲-۲-وسمه
۱۸۵۱۴۰-۲-۲-یاسمن

فصل سوم

۱۸۹تحلیل‌ها و نتیجه‌گیری و منابع
۱۹۰۳- لاله در شعر فارسی
۱۹۰۱-۳- لاله در شعر منوچهری
۱۹۱۱-۱-۳- معنای نمادین لاله در شعر منوچهری
۱۹۱۲-۱-۳- تحلیل نمادین لاله در شعر منوچهری
۱۹۱۲-۳- لاله در غزلیات سعدی

۱۹۲	۱-۲-۳- معنای نمادین لاله در غزلیات سعدی
۱۹۲	۲-۲-۳- تحلیل نمادین لاله در غزلیات سعدی
۱۹۲	۳-۳- لاله در غزلیات صائب
۱۹۳	۱-۳-۳- معنای نمادین لاله در غزلیات صائب
۱۹۳	۲-۳-۳- تحلیل نمادین لاله در غزلیات صائب
۱۹۳	۴-۳- لاله در شعر سپهری
۱۹۳	۱-۴-۳- معنای نمادین لاله در شعر سپهری
۱۹۴	۲-۴-۳- تحلیل نمادین لاله در شعر سپهری
۱۹۴	۵-۳- نمودار معنای نمادین لاله در نمونه‌های شعری
۱۹۵	۶-۳- تفاوت کاربرد لاله در فرهنگ‌ها با کاربرد آن در اشعار شاعران نامبرده
۱۹۶	۷-۳- مقایسه‌ی سبک‌های شعری با تکیه بر مکتب‌های ادبی
۱۹۸	نتیجه‌گیری
۲۰۰	منابع

توسیع هنری نمادهای گیاهان در شعر فارسی

اسمعیل نقدی

هدف اصلی این تحقیق، بازنمایی نمادهای شعری در گستره‌ی ادب فارسی بوده‌است و این نمادها نیز در بستری از زبان شکل پذیرفته‌اند، لذا شمه‌ای از زبان ارتباطی و هنری نیز بازنموده شد و از آن‌جا که نظریه‌پردازان هنری و زیبایی‌شناسان در موارد عدیده‌ای هنر و زیبایی را در کنار هم قرار داده و شناخت یکی را منوط به شناخت دیگری دانسته‌اند، پای زیبایی‌شناسی نیز به‌عنوان حلقه‌ی واسط بین زبان و هنر به وسط کشیده شد. در ادامه، برای تبیین هرچه شفاف‌تر زبان، هنر، زیبایی‌شناسی و ارتباط این سه با هم، نخست به زبان و کاربردهای عادی و هنری آن پرداخته شد؛ سپس با ارائه‌ی تعاریفی از نمادها براساس فرهنگنامه‌ها، نشان داده شد که نه هنرشناسان و زیبایی‌شناسان توانستند بر سر تعریف جامع و مانعی از هنر و زیبایی به توافق برسند و نه فرهنگ‌نویسان در ارائه‌ی تعریف واحدی از نمادها؛ اما با این همه زیباترین و سرزنده‌ترین کاربردها در زبان هنری شاعران مشاهده گردید.

مطلب دیگر مورد بررسی در رساله‌ی حاضر، توجه به اصل گیاه‌تباری انسان به‌ویژه در شعر معاصر است. گیاه‌تباری انسان مضمون بکری است که جای پای آن در دل فرهنگ‌های شرق و غرب به وضوح دیده می‌شود و سپهری نوپرداز نیز در موارد متعددی از شعر خود به این مضمون اشاره نموده‌است.

پس از این مقدمات، به ذکر اسامی گیاهان به‌ویژه گیاهان نمادین به ترتیب حروف الفبا پرداخته شد و هرچند که هدف اصلی رساله، بازنمایی مفهوم ادبی گیاهان در قالب کنایات و تشبیهات و استعارات و خصوصاً شکل فشرده‌ی آن‌ها یعنی نمادها بوده‌است، در عین حال، مجملی از توصیف علمی هر گیاه نیز از فرهنگنامه‌های غیر تخصصی ارائه گردید و به دنبال مفهوم علمی، به توصیفات ادبی آن‌ها از فرهنگنامه‌های تخصصی و همچنین ارائه‌ی شواهدی متنوع از اشعار منوچهری، سعدی، صائب و سپهری پرداخته شد.

واژگان کلیدی: زبان، هنر، نماد، گیاه، شعر

Abstract

The Artistic Expansion of Plants Symbols in Persian Poem

Esmail Naghdi

The main aim of this study was to explore poetic symbols in the scope of Persian literature, and because these symbols occur in a linguistic context, some streaks of aesthetic and communicative language were also taken into account. Also because art theorists and aestheticians juxtapose art and aesthetics in numerous cases and believe that the understanding of one of them is subject to the other, aesthetics became a focus of this study as the intermediary between language and art. Then, to explain language, art, aesthetics and the relationship between the three more clearly: first, language was explored along with its ordinary and aesthetic usages; and then, by presenting some dictionary definitions for symbols, it was shown that neither aestheticians and sociologist of art could reach a comprehensive definition of art and beauty, nor dictionary authors in presenting a single definition for symbols. However, most vibrant and beautiful symbols were observed in the artistic language of poets.

The other items discussed in the present thesis, is the attention to the “plant-ancestral man”, especially in contemporary poetry. “Plant-ancestry” is an original concept whose footsteps are clearly seen in Eastern and Western cultures: Sepehri, as a leading figure in the New Poetry, has referred to this theme in numerous cases in his poetry.

After this introductory section, the names of plants, especially those of symbolic plants, were alphabetically listed. Although the main purpose of this thesis was to represent the literary conceptions of plants in the form of simile, metaphor and irony, and particularly in their compact form, i.e., symbols, a brief scientific description of each plant was provided from non-specialized dictionaries; and after that, the literary descriptions of plants were also provided from specialized dictionaries, along with presenting a variety of evidences from the poetry of Manouchehri, Saadi, Saeb and Sepehri.

Keywords: language, art, symbol, plant, poetry

بیان مسئله و ضرورت تحقیق

ادبیات در انتقال فرهنگ‌های دیروز به امروز از دیگر شاخه‌های علم و هنر نقش اساسی‌تری ایفا نموده‌است. این علم - هرچند امروزه بیشتر به سوی رمان به عنوان شاخه‌ای از نثر گراییده - از روزگاران گذشته تا کنون همواره در شاخه‌ی شعر حرف‌هایی برای گفتن داشته و فرهنگ‌های اقوام و ملل را بهتر به ما شناسانده‌است. بی‌شک گیاه‌تباری انسان و پیدایی آدم ابوالبشر از مهرگیاه، مضمون بکری است که جای پای آن در دل فرهنگ‌های تخصصی شرق و غرب به وضوح دیده می‌شود و سپهری نوپرداز در موارد متعددی از شعر خود به این مضمون اشاره نموده‌است.

نمادها فرهنگ‌های گذشته‌ی اقوام را به هم می‌پیوندند؛ از این‌رو دورنمای فرهنگی ملل را می‌توان در آیین‌های نمادها مشاهده کرد. با اندکی دقت به گذشته‌ی دو فرهنگ سامی و هندواروپایی - که امروز هر یک به زیرشاخه‌هایی منشعب شده‌اند - چه بسا به نقطه‌ی مشترکی برسیم که نشان‌گر آغازین دایره‌ی خلقت باشد. روایت‌های گوناگونی که از آفرینش نخستین سخن گفته‌اند، هریک به نحوی در صدد گشودن راز معمای هستی برآمده‌اند. از آن‌جا که اساس هستی بر پایه‌ی رمز و معما طرح‌ریزی شده‌است، زیباترین خوانش‌های آغاز خلقت را نیز باید در زبانی رمزگونه و نمادین جست‌وجو کرد. در حرکت زمان مند خود به گذشته، وقتی از رمز اختراع خط؛ یعنی حدود ده هزار سال قبل واپس‌تر رویم، اندک‌اندک در هاله‌ای از ابهام فرومی‌رویم و چاره‌ای جز پذیرفتن افسانه‌های ساخته و پرداخته‌ی دیگران نداریم؛ افسانه‌هایی که بدون هیچ‌گونه اثباتی جزو بدیهیات درآمده‌اند و رنگ اسطوره به خود گرفته‌اند؛ اسطوره‌هایی که به عنوان اصول موضوعه، پایه‌های زندگی را تشکیل می‌دهند. باید به وجود این پایه‌ها که ریشه در ابهام و تاریکی دارند، گردن نهاد تا زندگی را تفسیر کرد نه انکار. از این رو هرکس به روایتی از آن چنگ می‌زند تا وجود و هستی خود را اثبات نماید. این شفافیت وجود که امروز در بحث دیالکتیکی هستی و زمان در دایره‌ی اندیشگانی بشر جریان دارد، دست‌کم بیان‌گر این معناست که بشر امروز پس از پشت سر نهادن دوران تحجر و تاریکی ماقبل تاریخ و نیز دوران ده‌هزارساله‌ی تاریخ بدان دست یافته‌است. این بیداری حاصل شوک‌های عظیمی است که از سده‌ها، بلکه هزاره‌های ماقبل مسیح به تفکر بشریت وارد گردیده‌است تا اندیشه‌ی بشریت در شاخه‌های مختلف علم و هنر و فلسفه ببالد و از تعمق در خود به خودآگاهی برسد.

سخن بر سر نمادهایی است که فرهنگ‌های دیروز اقوام را به امروز می‌پیوندند. قدر مسلم انسان‌های بدوی که عمده‌ی اوقات خود را صرف تهیه‌ی تجهیزات اولیه‌ی زندگی از قبیل خوراک و پوشاک و مسکن می‌کردند، نوع اندیشیدن به جهان پیرامونشان نیز در حد نیازهایشان بوده‌است. این نیازهای ابتدایی آنان را وامی‌داشت تا در مواقع ناتوانی به نیروهای ناشناخته در قالب خدایان متعدد متوسل شوند؛ همان خدایانی که هر از گاهی تا مرحله‌ی انسانی سقوط کرده و در لباس قهرمانان ملی ظهور

می‌کردند و گاهی نیز انسان‌های برتر زمینی به خدایان آسمانی تبدیل می‌شدند. در هر حال نمادهای انسان-خدا حاصل این دوره از تکامل عقل بشری است.

با گذشت زمان و توسعه‌ی دایره‌ی تکامل عقل بشری و نیز پی‌بردن به ناتوانی‌های این الهگان در برابر حوادث، اندک‌اندک از تقدس آسمانی آن‌ها کاسته شد و خدایی واحد با قدرت مطلق در دایره‌ی اندیشگانی انسان‌ها شکل گرفت؛ اما آثار باورداشت‌های گذشته در شکل‌های گیاه‌تباری و توتمیسم و غیره در پس‌زمینه‌ی ذهن بشر همچنان باقی ماند. انسان‌ها گاهی به دلیل درگیری مشغله‌های ذهنی، گذشته‌های خود را از یاد می‌برند. کاروان هنرمندان با دستاویزهای هنری خود، اندیشه‌های از یاد رفته را فریادشان می‌آورند. از میان انواع هنرها- چنان که در آغاز سخن نیز خاطر نشان گردیده است- شاید معماری و ادبیات بیش از سایر شاخه‌های هنر، آدم‌ها را با گذشته‌شان پیوند بزنند. نمونه‌ی نمادین هنر معماری در ساخت خانه‌ی خدا؛ یعنی کعبه، به عنوان حلقه‌ی پیوند خلق با خالق کاملاً آشکار است و نمونه‌ی بارز هنر ادبیات نیز در بخش‌هایی از کتاب‌های آسمانی که از آسیب حذف و تحریف در امان مانده و از زبان خالق با خلق سخن می‌گویند به وضوح مشاهده می‌گردد.

از آن‌جا که جنبه‌ی نمادین برخی از گل‌ها و گیاهان در فرهنگ اقوام و ملل از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند، با توجه به عنوان رساله‌ی حاضر، نگاه خاصی بدان‌ها مبذول گردیده‌است؛ مثلاً در فرهنگ ما، سرو در مفاهیم گوناگون هنری و غیر هنری از قبیل آزادگی، تهیدستی، بلندی، راست‌قامتی، همیشه‌سبزبودن و غیره به کار رفته و کاشتن آن به دست زردشت پیغمبر، جنبه‌ی نمادین دینی به وی بخشیده‌است؛ و همچنین است گل و لاله در مفهوم نمادین عشق و محبت، و شهید و شهادت که طبق سنت ادبی در فرهنگ ما از اعتبار خاصی برخوردار بوده و یا نرگس در فرهنگ غرب با اشاره به نارسیسیسم، از چنین امتیاز والایی بهره گرفته‌است. اعتباری که گل‌ها و گیاهانی از قبیل سرو، گل، لاله، بنفشه، نرگس و غیره در پیوند فرهنگ گذشتگان به آیندگان به خود اختصاص داده‌اند، برای تمام گل‌ها و گیاهان یکسان نیست و همه‌ی آن‌ها از چنین توسعه معنایی برخوردار نیستند؛ اوج این پیوند را می‌توان در درخت سدر سه‌هزارساله‌ای جست که با پیوند دور و دراز خود، هم جنبه‌ی اسطوره‌ای پیدا می‌کند و هم جنبه‌ی دینی. این توسعه معنایی که تفاوت‌های کاربردی چشم‌گیری را نیز به دنبال داشته‌است، سبب گردیده که جنبه‌های نمادین گل‌ها و گیاهان در فصل دوم با یک پیش‌درآمد، تحت عنوان «مبانی نظری تحقیق در گل‌ها و گیاهان» با چندین زیرعنوان مطرح گردید و به دنبال آن‌ها، در مبحث «فرهنگ‌واره‌ی گل‌ها و گیاهان» با زیرعنوان‌هایی از نام گل‌ها و گیاهان، به معرفی لغوی و اصطلاحی آن‌ها و نیز بررسی نمادهای گیاهی در گستره‌ی ادب شعری فارسی از خراسانی تا معاصر پرداخته شد.

در زمینه‌ی شناخت زبان و انواع آن، عده‌ای از زبان‌شناسان فقط به جنبه‌ی ارتباطی زبان نظر داشته و کار اصلی آن را ایجاد ارتباط میان انسان‌ها دانسته‌اند؛ عده‌ای دیگر پا را فراتر نهاده و به جنبه‌ی ادبی زبان نیز اشاره نموده و با پیوند زدن زبان با هنر، زبان هنری را مطرح کرده‌اند. آنان با زبان هنری، وارد عرصه‌ی ادبیات شده، از رمز و رازهای عناصر هستی پرده برداشته‌اند. زبان‌شناسان هنرمند و هنرمندان زبان‌شناس از این راه به توسعه‌ی زبانی در عرصه‌ی هنر دست یافته و هنرهای زبانی

را در قالب شعر و موسیقی به منصه‌ی ظهور رسانیده‌اند. از آن‌جا که هنرهای معماری و ادبیات، از جمله هنرهایی هستند که در انتقال تمدن و فرهنگ هر قومی از گذشته به آینده، نقش به‌سزایی ایفا نموده‌اند و ادب شعری به خاطر وجود دو عنصر تخیل و زبان در آن، نسبت به دیگر شاخه‌های هنر، از گویایی بیشتری برخوردار است، به زبان شعری روی آورده شد.

در ادامه‌ی کار، به ناچار شمه‌ای از تاریخ‌پیدایی هنر از دوران اساطیری و جادویی هزاره‌های دهم پیش از میلاد به بعد سخن به میان آمد و نحوه‌ی پرداختن به هنر در دوره‌های پیش از سقراط، افلاطون و ارسطو تا دوره‌ی آن سه حکیم بزرگ در یونان و به دنبال آن‌ها در روم و نیز در حوزه‌های هفت‌گانه‌ی تمدن شرقی سخن گفته شد. پس از این سیر تاریخی هنر، به دوره‌های حدود هزارساله‌ی قرون وسطی در باب هنر پرداخته شد که رنسانس غرب را در پی داشت. پس از بررسی هنر در عصر رنسانس به دوره‌های مدرن و پست مدرن و پیوند هنر این عصر با حقیقت و زیبایی پرداخته شد و هنر از جنبه زیبایی‌شناسی و جامعه‌شناسی مورد بررسی قرار گرفت و آرای دانشمندان موافق و مخالف پیوند هنر با حقیقت و زیبایی مطرح گردید. چنان که ملاحظه شد، هر یک از نظریه‌پردازان هنری، درباب ارتباط هنر با علوم دیگر به راهی جداگانه رفته و هنر را به سمت و سوی سوق داده‌اند. گروهی آن را در خدمت حقیقت دانسته‌اند، گروهی در خدمت زیبایی، گروهی در خدمت احساس، گروهی در خدمت دین و بالاخره گروهی دیگر برای هنر هیچ وظیفه‌ی خاصی قائل نشده‌اند. بر این اساس، حتی در تعریف هنر به دیدگاه خاصی نرسیده‌اند و پس از ارائه‌ی نظریه‌های گوناگون در باره‌ی هنر، درنهایت اعتراف کرده‌اند که هنر، تعریف‌بردار نیست.

اهداف تحقیق

در پایان‌نامه‌ی حاضر در پی آن هستیم که معنای گسترده‌تر و پیچیده‌تر نماد را نسبت به نشانه‌های زبانی بکاویم و نشان دهیم که نشانه‌های زبانی عموماً یک معنا دارند و حتی اگر توسیع زبانی ایجاد شود، گستره‌ی معنایی واژگان چندان پیچیده نمی‌شود؛ اما نماد تنوع‌پذیر است و علاوه بر معنای آشکار و معمول خود، معنای دیگری را نیز شامل می‌شود. برای نشان دادن این هدف روی نمادهای گیاهان تأکید خواهیم کرد و از آن‌جا که در رساله‌ی حاضر، جان‌مایه‌ی کلام بر محور نمادهای گیاهی در ادب شعری می‌چرخد، لذا هدف ما، نشان دادن ویژگی‌های نمادین گل‌ها و گیاهان در سبک‌های شعری ادب فارسی است که آن را در بیان هنری منوچهری، سعدی، صائب و سپهری به عنوان نمایندگان سبک‌های خراسانی، عراقی، هندی و نو نیمایی پی می‌گیریم. قبل از پرداختن به این موضوع، لازم دانستیم که مبحثی در باره‌ی زبان و هنر به عنوان پیش‌درآمد، مطرح گردد.

روش پژوهش و قلمرو تحقیق

روش پژوهش در این پایان‌نامه تاریخی-تحلیلی بوده و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای است.

سؤال‌های تحقیق

پرسش‌های اصلی این پایان‌نامه عبارت‌اند از:

- ۱- تفاوت بین کارکردهای زبانی و کارکردهای هنری چیست؟
- ۲- توسیع زبانی با توسیع هنری چه تفاوت‌هایی دارد؟
- ۳- یک نشانه‌ی زبانی وقتی به نماد تبدیل می‌شود، چه پیچیدگی‌هایی می‌یابد؟
- ۴- توسیع هنری نمادهای گیاهان در ادوار مختلف شعر فارسی چگونه بوده‌است؟
- ۵- با توجه به منابع موجود، چه تفاوت سبکی بین شعرا در به کارگیری و گسترش نمادها دیده می‌شود؟

فرضیه‌های تحقیق

فرضیات این تحقیق عبارت‌اند از:

- ۱- ارائه‌ی خودکارشدگی کارکردهای زبانی و بازآفرینی آن‌ها به کمک کارکردهای هنری.
- ۲- تبیین گسترش‌پذیری بیشتر توسیع هنری از توسیع زبانی بر اساس شواهد شعری.
- ۳- تبیین وسعت معنایی نشانه‌های زبانی با تکیه بر توسیع هنری نمادهای گیاهی.
- ۴- تجزیه و تحلیل نموداری نمادهای گیاهی مبتنی بر سبک‌های ادواری.
- ۵- نشان دادن چگونگی بهره‌گیری از نمادها در اشعار منوچهری، سعدی، صائب و سپهری.

پیشینه‌ی تحقیق:

در مورد نمادهای گیاهان در ادب فارسی کتاب‌هایی چون:

- ۱- فرهنگ گل‌ها و پرندگان و کاربرد آن‌ها در شعر فارسی، احمد محسنی به راهنمایی محمد جاوید، پایان‌نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۰
 - ۲- گل و گیاه در ادبیات منظوم فارسی، غلامحسین رنگچی، تهران، مؤسسه‌ی مطالعات تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۲
 - ۳- فرهنگ نام‌های گیاهان ایران از ولی‌الله مظفریان، تهران، فرهنگ معاصر، ۱۳۷۵
 - ۴- فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب، جیمز هال، ترجمه‌ی رقیه بهزادی، تهران، فرهنگ معاصر، ۱۳۸۱
 - ۵- گل و گیاه در هزار سال شعر فارسی، بهرام گرامی، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۸۶
 - ۶- نمادها و رمزهای گیاهی در شعر فارسی، حمیرا زمرّدی، تهران، زوار، ۱۳۸۷
- تألیف شده‌است؛ اما این منابع صرفاً حالت فرهنگواره‌ای دارند و یا به تبیین نمادهای گیاهان در اقوام دیگر پرداخته‌اند و یا با توضیحی در مورد گیاهان و مثالی از شعر فارسی اکتفا کرده‌اند. از این رو پایان‌نامه‌ی حاضر که می‌خواهد مبتنی بر متون ادب فارسی به تبیین نمادهای گیاهی بپردازد، تحقیقی نو است.